

Doncsev Toso

A MAGYARORSZÁGI BOLGÁROK KOMMUNIKÁCIÓS SZINTEREI
A SZÁZADELŐTŐL NAPJAINKIG

Az etnikai csoportok tulnyomó többségénél a nyelv az egyik lényegi megkülönböztető ismérv¹. Nyilvánvaló azonban, hogy a csoport eme lényegi jegye csakugy őrizhető meg és csak ugy hagyományozható át, ha a nyelvhasználat sokoldalú lehetőségei adottak mind a csoport egésze, mind pedig egyes tagjai számára. A tényleges nyelvhasználathoz szükségesek, de nem elégségesek az alkotmányos, vagy egyéb jogi garanciák, a mindennapi élet valóságos feltételrendszere nyújthat csak eredményes biztosítékot erre. Nevezetesen arra gondolok, hogy az etnikai csoportnak, avagy a csoportokhoz tartozó egyedeknek élettevékenységük teljessége során milyen tényleges lehetőségeik nyílnak az anyanyelvi kommunikációra és milyen gyakran kénytelenek a többségi környezet nyelvén kommunikálni.

Elvileg a kommunikációs alkalmak és szinterek száma végtelen, de a gyakorlatban minden embercsoport jól körülírható keretek között bonyolítja le azokat a tevékenységeket, amelyek a közösség mint olyan fenntartásához nélkülözhetetlenek mind gazdasági téren mind pedig a legszélesebb értelemben vett társadalmi szférában.

A magyarországi bolgárok körében végzett korábbi vizsgálódásom alapján megállapíthattam, hogy kiváltképp az utóbbi félszázad történelmi-társadalmi változásai nyomán illetve azzal párhuzamosan átalakult a helyi bolgár népesség termelő tevékenysége, módosult társadalmi tagozódása². A változások, módosulások a közösség köznapi kommunikációjában és ezen belül a kommunikációs szintér, vagy másképpen a kommunikációs

környezet vonatkozásában is jól kitapinthatók³. Megítélésem szerint a kommunikációs szintér sajátosságai és e sajátosságok változásai különös fontossággal bírnak egy többségi etnikum között élő etnikai csoport esetében, hiszen csak az anyanyelvi környezet léte reprodukálhatja hosszabb távon a nyelvtudást, ami nélkül pedig nem szilárd az etnikai azonosságérzet és öntudat.

Ehelyütt megkísérlem ilyen szempontból felvázolni a magyarországi bolgárok életében végbement változásokat.

A mai magyarországi bolgárok magját azok a kertészek és kereskedők képezik, akik XVIII. századi elődeik példáját folytatva magyar földön is meghonosították az intenzív, öntözéses zöldségtermesztést. Kezdetben ezek az országok között ingázó kertészcsapatok⁴ márciustól novemberig bérelt földön dolgoztak, majd télelre visszatértek szülőfalujukba. Ezek a "bandák"⁵ többnyire falubeliekből avagy földiekből - férfiakkól és legényekből álltak. A társulás jellegéből fakadt, hogy etnikailag homogén volt, csupán ritkán alkalmaztak nembolgár napszámosokat. Ezek a csoportok bár külön-külön, ám monolitikus egységként vettek részt a társadalom termelő tevékenységében. A zöldségtermesztés technológiája és a közösség normarendszere szűkre szabta a tagok mozgásterét. Hónapokon át szinte ki sem mozdulhattak a kertből, együtt dolgoztak látástól vakulásig, együtt étkeztek és aludtak és az említett tevékenységeket kíséző, kifejező és tükröző kommunikáció bolgáruul folyt. A környezettel csak a vállalkozás vezetője, a gazda⁶ és az árút értékesítő eladók tartottak kapcsolatot. A századfordulóra szinte minden nagyobb város körül létesültek bolgár kertészetek. A kertgazdaságok tagjai piacokon, vásárokon találkoztak, itt cserélték ki egymás között az aktuális híreket.

A századelőtől fokozatos változások mentek végbe a vándormunkások életmódjában, egyre több kertész magával hozta feleségét és kiskorú gyermekeit, többen földet vásároltak, hosszabb időszakonként ingáztak Magyarország és Bulgária között. 1914 nyarán a magyarországi bolgárok helyi sajátos érdekeiket felismerve egyesületbe tömörültek. Az első világháború évei-

ben vallási és oktatási szükségleteik kielégítésére egyházköz-
séget és iskolát alapítottak. A helyi intézmények: a család,
az iskola, az egyház kialakulásával bővültek az anyanyelvi
kommunikáció szinterei, a családi-szocializációs és a szabad-
idős tevékenységek egy részét is etnikailag homogén környezet-
ben folytathatták.

A két világháború között a társulások kertgazdálkodással
szemben egyre inkább tért hódított a családi alapú vállalko-
zás. A kert volt egyszerre a munkavégzés, a családi élet, a
gyerekevelés és a pihenés szintere is. A két világháború kö-
zött egyházközségek jöttek létre a bolgárok által legnagyobb
számban lakott két vidéki városban: Pécsen és Miskolcon, mind-
két helyen elemi bolgár iskola is nyílt. A kommunikációs szin-
terek zártsága, a kódok és a kommunikátorok egyneműsége, az
óhazával fenntartott rendszeres érintkezés más tényezőkkel
együtt eredményezte azt, hogy kis lélekszám és nagyfokú szét-
szórtsága ellenére mindmáig nem asszimilálódott a bolgár né-
pesség Magyarországon.

A felszabadulást követő alapvető társadalmi-gazdasági
változások eredményeképp a nemzetközi ingázás abbamaradt, majd
végleg megszűnt, a családok két irányban egyesültek és erőtel-
jesebbé vált a helyi bolgár közösség viszonylagosan különálló,
önálló fejlődése. Az urbanizáció, az iparosítás, a szövetkeze-
tesítés valamint a szekularizáció⁷ etnikai következményekkel
is járt.

Napjainkban a munkavégzéshez kötődő kommunikációs szin-
terek jellemzője, hogy az egyre kevésbé esik egybe a családi
otthon szinterével, más szóval a mintegy 2000 magyarországi
bolgár többségénél a munkahely már magyar munkaszervezetet je-
lent. A munkával kapcsolatos anyanyelvi kommunikáció a hagyó-
mányos gazdálkodást végzőknél illetve azoknál lelhető fel,
akik budapesti bolgár intézményeknél dolgoznak valamint a ke-
vésszámú szabadfoglalkozású tolmácsnál. Számottevően csökkent
a templomnak mint kommunikációs térnek a szerepe. Csak nagyobb
ünnepek, vagy ünnepi események, családi sorsfordulók: keresz-
telő, esküvő, temetés szolgálnak csoportos kommunikációs alka-

lomul. Az utóbbi esetében a mindenkori temető a tényleges kommunikációs szintér.

Csökken a családi otthon szerepe az anyanyelvi kommunikációban. A II. világháború óta rohamosan nőtt az etnikailag vegyes családok száma. Jelenleg a magyarországi bolgár közösség elsősorban a házasságkötés révén áttelepülőkkel gyarapodik. A nemzedékek közötti nem teljes kódmegfelelés, a környezetnyelvi tömegtájékoztató, a magyar környezetből kikerülő rokoni, baráti, szomszédosági kapcsolatok meghatározzák a közlemények közösen érthető nyelvét és ez még a homogén etnikai eredetű családoknál is nem ritkán a magyar.

Egyes anyanyelvi kommunikációs szinterek és alkalmak szűkülésével szemben az utóbbi 30 év alatt tapasztalhattuk más kommunikációs szinterek bővülését, illetve minőségi változását.

Mint már említettem, a felszabadulást követő szocialista átalakulás megszüntette az ingázást a magyarországi kert és a szülőfalu között, de ezt a 60-as évek elejétől kezdve a rokonokat, falusi bucsut, tengerpartot, történelmi emlékhelyeket bejáró egyéni és csoportos turizmus váltotta fel. A gyerekek már nem nevelkednek Bulgáriában, de családi, rokoni kapcsolatok vagy a budapesti bolgár iskola révén rendszeresen nyaralnak ott. Az egyre növekvő számu, mintegy 300 főt kitevő magyarországi bolgár értelmiségnek szerteágazó rokoni, baráti, szakmai kapcsolatai is vannak Bulgáriában. Ebben az esetben az anyanyelvi kommunikáció egyaránt kapcsolódik a munkavégzéshez és a szabadidős tevékenységekhez.

A magyarországi bolgár közösség életében jelenleg két kommunikációs szintérnek van kitüntetett jelentősége: az egyik a Georgi Dimitrov Bolgár Művelődési Otthon, a másik pedig a Hriszto Botev nevét viselő bolgár politechnikai szakközépiskola. 30 évvel ezelőtt nyitotta meg kapuit a magyarországi bolgárok kulturális egyesületének háza. Az egyesület ekkorra már elvesztette korábbi szakmai érdekvédelmi jellegét és etnikai alapon szerveződő társadalmi-kulturális intézménnyé vált és mint ilyen elsősorban a népi, politikai és

nemzeti ünnepek és események, mint alkalmak kapcsán teremt anyanyelvi kommunikációs szituációkat. E kommunikációk színtere, kevés kivételtől eltekintve, maga az egyesület székháza, de félévszázados hagyományra tekint vissza az etnikai kommunikáció legnépszerűbb színtere, a május 24-i Cirill és Metód ünnepnek helyet adó Szabadság-hegyi zöldterület. A felszabadulást követő évek során hagyománnyá vált a harkányi katonai temetőben a bolgár hősi halottak előtti tisztelgés. A szláv írásbéliség és a bolgár kultúra ünnepéhez kötődnek a velehradi és római társasutazások vagy immár a zalavári megemlékezések.

A tizenegy osztályos iskolát, óvodát és kollégiumot egyesítő komplexum a felnövekvő nemzedékek hatékony etnikai szocializációját biztosító intézmény. Jövendő kiépülésével szerepe bővíülhet, a nagyobb közösség kommunikációs környezetévé válhat.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a századelőtől napjainkig, de kiváltképp az utóbbi 30 év alatt jelentős változások zajlottak le a magyarországi bolgárok kommunikációs színtereiben, miként jelentősen átalakult a helyi bolgár közösség társadalmi szerkezete és életmódja is. Ma már általában véve nem beszélhetünk magyarországi bolgárokról, mert ez a korábban viszonylag homogén etnikai csoport különböző aspektusokból nézve erőteljes tagolódást mutat /iskolázottság, foglalkozás, nyelvtudás, azonosságtudat stb./.

A családi keretű munkavégzéshez és egyáltalán a családi tevékenységekhez kapcsolódó kommunikációs színterek csökkentek a kertek részleges megszűnésével és a vegyesházasságok növekedésével. Visszaszorult a vallásosság, a templom is elvesztette etnikai szervező szerepét. A népszokások is módosultak az idővel⁸. Ugyanakkor nőtt a művelődési intézmények szerepe, bővültek a nagyobb tömeg által igénybevehető kommunikációs terek /kulturház, iskola/. Nőtt a bolgár állam és társadalom támogatása is ebben a vonatkozásban. Fokozódott a bulgáriai tömegkommunikációs szolgáltatások fogyasztása /könyv, sajtó, film, rádió/. A közösség tagjainak az igényekkel és a

körülményekkel számotvető tudatos, szervezett tevékenysége kell ahhoz, hogy hatékonyan éljen a lehetőségekkel és szélesítse az anyanyelvi kommunikáció körét.

Jegyzetek

1. ld. J.V. Bromlej meghatározását. In: Bromlej, J.V. Etnosz és néprajz. Budapest, Gondolat, 1976. 49 l.
2. Дончев, Т. Проблеми на етническата идентичност на българските преселници в Унгария. Дисертация. София, 1984.
3. A kommunikációs környezetet ill. színteret Szecsskó Tamás értelmezése szerint használom: "... a környezet az a színtér, amelyen a kommunikáció lejátszódik, azok a társadalmi és természeti objektumok, amelyek között a kommunikációs aktusok történnek". In: Szecsskó Tamás. Kommunikációs rendszer - köznapi kommunikáció. Budapest, Akadémiai, 1971. 139 l.; ld.még: Hoppál Mihály. Egy falu kommunikációs rendszere. Bp., 1970; uő. A tér, a közösség és a kommunikáció. Budapest, 1977.
4. "тайфа" a korábbi "munkacsapat", "utazó csoport" jelentés elhomályosult, a mai bolgárban főként "bandát", "gyülelész társaságot" jelent.
5. A "banda" - "munkaszervezeti csoport", "mezei munkások ideiglenes társulása" értelemben a magyar paraszti életben is használatos kifejezés volt. ld. Magyar Néprajzi Lexikon. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. I. k. 207 l.
6. "газда" "ur", "tulajdonos" és "külföldön dolgozó bolgár kertészcsapat vezetője" értelemben magyar jövevényszó. ld. In: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I.k. Budapest, Akadémiai, 1967.p. 1038 l.; Български етимологичен речник. Т. I. София, БАН, 1971. с. 224.
7. A szekularizációt mind "elvallástalanodás", mind pedig "az egyház és az állam szétválasztása" értelmében használom.
8. Peneva-Vincze L. Hagyományörzés és beilleszkedés a Magyarországon élő bolgárkertészek körében. - Ethnographia, 1981, N. 2-3. 452-459 l.